کوشتنی هونەر لەپێناو ئەبەدییەتدا

(١-٢)

سەعید سلێمانی
(تاران)

هونەر

ئەوەی کە وا دەکات بەرهەمێکی هونەری لە یادەوەری ئێمەدا زیندوو بمێنێتەوە، یان ببێتە چەمکێکی خاوەن کاریگەری لەسەر ژیان و جیهان و بوونمان، پەیوەستە بەڕێژەی ئەو پێوەندییەوە کە ئەو بەرهەمە لەگەڵ زەین و ئەندێشەی ئێمەدا دەیگرێت، یان بە واتایەکی دیکە پەیوەستە بەڕێژەی ئەو کاریگەری و ئاسەوارەی کە لەسەر زەین و ئەندێشەی ئێمە دایدەنێت.

قسە لەسەر هونەر و کاریگەرییەکانی و چۆنیەتی پێوەندی گرتنی لەگەڵ دنیای ناوەکی و دەروونی مرۆڤەکان چەمکێک بووە کە لە مێژەوە بۆتە هۆی کێشە و مشتومڕی نێوان خاوەن ڕایان و بیرمەندانی بواری هونەر لە تەواوی چاخە جیاجیاکانی مێژووی هونەردا. لەو ناوەشدا بۆ هونەر پێناسە و بەکارهێنانی جیاجیا و زۆر جاریش دژ بەیەک دەستنیشان کراوە کە زۆرجار پێناسەکان تەواو هەڵە و ناڕاست بوون و زۆرجاریش ئەو پێناسانە هەر تەنیا یەک ڕەهەندی ئەو چەمکەیان دەرخستووە و نەپەرژاونەتە سەر لایەن و ڕەهەندەکانی دیکەی هونەر.

لەبارەی کاریگەرییەکانی هونەریشەوە دۆخەکە هەر بەو شێوەیە بووە. واتە هەندێک جار شێوەیەک لە کاریگەرییان بۆ هونەر دەستنیشان کردووە کە بەهیچ شێوەیەک هونەر ئەو کاریگەرییە نەبووە، بەڵام لەوەش گرنگتر ئەوە بووە کە تەنیا یەک کاریگەرییان وەک تاکە کاریگەری بۆ هونەر پێناسە کردووە و هەر بۆیەش ئەو پێناسەیە دەرگای لەسەر کاریگەرییەکانی دیکە داخستووە و کارێکی کردووە کە لایەنەکانی دیکە داپۆشرێن و فەرامۆش بکرێن.

بۆ وێنە زۆربەی خاوەن ڕایان لایان وابووە کە پەیامی

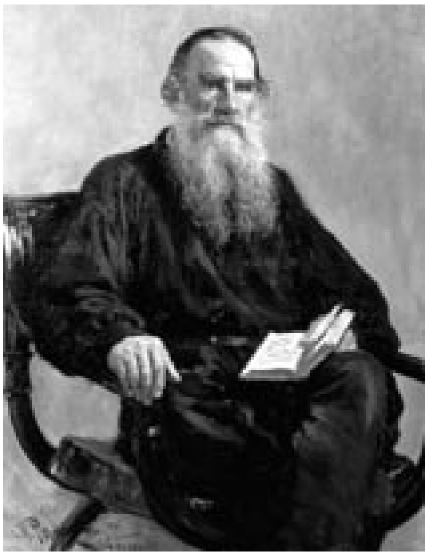

تۆلستۆی

سەرەکی و ئەرکی گشتی هونەر خولْقاندنی «جوانی»یە. ئەم پێناسەیە لە بنەڕەتدا پێناسەیەکی ناڕاست و هەڵە نییە، بەڵام لێرەدا چەند خاڵێکی جێگەی لێوردبوونەوەیە کە لەو پێناسەیەدا نەخراونەتە بەر تێبینی و سەرنج. یەکەم ئەوە کە پێناسەی خودی «جوانی» چییە؟ واتە جوانی بە چ چەمکێک دەگوترێت؟! لێرەدایە کە لاوازی پێناسەی جوانی بۆ هونەر دەکەوێتە بەر ڕەخنە، یان ئەوەی کە جوانی لە لای هەمووی مرۆڤەکان یەک واتا دەگەیەنێت، یان ئەوەتا هەر مرۆڤێک بەپێی تێڕوانینی خۆی لەو بابەتە دەڕوانێت؟! هەروەها دەبێ ئەو پرسیارە زەق بکەینەوە کە پێوەندی نێوان هونەر و جوانی چ جۆرە پێوەندییەکە؟! ئایا هونەر جوانی دەخولْقێنێت، یان دەیدۆزێتەوە؟ واتە جوانی خۆی چەمکێکی جیاواز و سەربەخۆیە، یان چەمکێکە کە پەیوەست بەهونەرە و بێ ئەو، پێناسەیەکی نییە؟!

ئەمە سەرەڕای ئەوەیە کە هەندێک لایان وایە کە هونەر خودی جوانییە و بەخودی چەمکی جوانی دادەنێن نەک بە کاریگەری و پەیامی هونەر. هەروەها هەندێک بڕوایان وایە کە جوانی تەنیا دەرکەوتەیەکی هونەرە و بەبێ ئەو بوونێکی نییە.

لەم ناوەدا ئەوەی کە زۆر زەق و بەرچاوە ئەو پێناسەیەی هونەرە کە لە ڕێی «چێژ»ەوە دێتە دەستنیشان کردن. واتە ئەو تاقمە لایان وایە کە هونەر بە چەمکێک دەگوترێت کە چێژ بە بەردەنگ، یان بە مرۆڤ ببەخشێت.

لەسەرەتادا دەبێ ئەوە لە یاد نەکەین کە چەمکی «چێژ»، یان «لەزەت» چەمکێکە کە لەبنەڕەتدا پێوەندی ڕاستەوخۆی لەگەڵ هەستەکانی مرۆڤدا هەیە، واتە کاتێک باس لە چێژ و لەزەت دەکەین، پێوەرمان بۆ ئەو چەمکە ڕادەی پێوەندی گرتنی هەستە عاتیفییەکانی مرۆڤە لەگەڵ هونەردا، هەر بۆیەش لەم ناوەدا فیکر و ئەندێشەی مرۆڤ کە پێناسە و شوناسی ڕاستەقینەی مرۆڤیان لەسەر ڕۆنراوە، دەکەونە پەراوێزەوە. لەم پێناسەیەی هونەردا (پێناسەی چێژ) مرۆڤ وەک بوونەوەرێک سەیر دەکرێت کە هەر تەنیا هەڵگری غەریزەیە و هەر تەنیا توانای چێژ وەرگرتنی هەیە و لە تێفکرین و تێڕامان دوورە، یان لانی کەم هونەر دەبێتە چەمکێک کە نەتوانێت پێوەندی لەگەڵ ئەو لایەنە دەروونییەی مرۆڤ بگرێت. جا لێرەدا لاوازی و چەواشەیی سەرەکی ئەم پێناسەیەی هونەر (پێناسەی چێژ) بە تەواوی خۆی دەردەخات و بەسەرنجێکی زۆر سادەوە کەموکورییەکانی زەق دەبنەوە و لایەنە لاوازەکانی خۆیان بەدەستەوە دەدەن.

لەگەڵ ئەوەشدا پێناسەی چێژ هەر وەک پێناسەی جوانی چەندین پرسیاری لێ دەورووژێتەوە کە بەرچاوترینیان ئەمانەن: یەکەم ئەوەی کە چێژ بە هەستێکی شادی ئامێز دەگوترێت، یان هەستێکی غوربەت خولْقێن؟ بە واتایەکی دیکە پێناسەی خودی چێژ چۆن ڕاڤە دەکرێت؟! ئایا چەمکی چێژ چەمکێکی موتڵەقە و لەلای تەواوی مرۆڤەکان بەیەک شێوە خۆی دەنوێنێت؟! هەروەها دواجار پێوەندی نێوان هونەر و چێژ چ جۆرە پێوەندییەکە؟! واتە ئەو دوو چەمکە، ئاوێتەی یەکترن و بەیەکەوە مانا وەردەگرن، یان ئەوەتا هەریەکە خۆی چەمکێکی سەربەخۆیە و بە جیاواز پێناسە دەکرێت. ئەمانە و زۆر پرسیاری دیکە هەن کە لە پێناسەکردنی هونەر و دەرکەوتەکانیدا خۆیان دەردەخەن و دەبنە هۆی ئەوەی کە ڕا و بۆچوونی جیاواز بێنە ناو پانتایی ڕەخنەی هونەرییەوە. ئەمە سەرەڕای زۆر پێناسە و دەرکەوتە و کاریگەری دیکەی هونەر، کە باسیان لێوە کراوە، بەڵام لێرەدا دەکرێ چاوپۆشییان لێ بکرێت. ئەوەی کە ئێمە دەمانەوێ لێرەدا بیخەینە بەر سەرنج و لێکۆڵینەوە، دژایەتی کردن نییە لەگەڵ چەمکی جوانی و هونەر، یان هونەر و چێژ، بەڵکو شی کردنەوە و ئاشکراکردنی

چۆنیەتی چێژ و جوانییە و پێوەندییەتی لەگەڵ دەرکەوتەکانی دیکەی هونەردا، بەتایبەت چەمکی چێژ، یان لەزەت کە لە پێوەندی لەگەڵ بەرهەمێکی هونەریدا جەختێکی زۆری لەسەر دەکرێتەوە.

لەم پێوەندییەدا وەک نموونە بۆچوونی «تۆلستۆی» دەخەینە بەر سەرنج تاکو بتوانین وەک سەرەتایەک بۆ چوونە ناو قووڵایی باسەکەوە کەڵکی لێ وەربگرین. تۆلستۆی وەک یەکێک لە گەورەترین خاوەن ڕایان لە بواری تیۆری هونەریدا بۆچوونێکی لەو شێوەیەی هەیە کە ئێمە لەسەری کۆک بووین. واتە ئەو جەختێکی زۆر لەسەر دژایەتی کردن لەگەڵ چەمکی چێژ و پێوەندی لەگەڵ هونەردا دەکاتەوە. ئەو لە پێناسەکردنی هونەر و چێژدا هەر ئەو بۆچوونە ڕەخنەییە دەخاتە ڕوو کە مەسەلەی چێژ لە هونەردا هەڵگریەتی. ئەو لای وایە کاتێک بنەمای چێژوەرگرتن وەک بنەمای پێناسەی هونەر دەستنیشان کرا، ئەوە پێناسەیەکی دروستمان بەدەستەوە نەداوە، چونکە هیچ کە تەواوی لایەنەکانی ئەو مەسەلەیە ناخاتە ڕوو، بەڵکو نابێتە پردێکیش بۆ ئەو پێوەندییەی کە دەبێ لەنێوان مرۆڤ و هونەردا دروست بکرێت، یان ببێتە ئامرازێک بۆ ئەوەی کاریگەری تەواوەتی لەسەر مرۆڤ بەجێ بهێڵێت، بەڵام تۆلستۆی لای وایە کە هونەر لە جیاتی چێژ و لەزەت دەبێ هەستێک لە هونەرمەندەوە بۆ بەردەنگ (خوێنەر- بینەر- گوێگر) بگوێزێتەوە کە لەسەر بنەمای ئەم پێناسەیەش هونەر تەنیا لەسەر هەستی ئینسان کار دەکات و پێوەندی دەگرێت، نەک لەگەڵ ئەندێشەی مرۆڤدا. هەبۆیەش پێناسەکەی تۆلستۆیش بۆ هونەر پێناسەیەکی تاک ڕەهەندە و ماهیەتی هونەر بە تەواوەتی ناخاتە ڕوو، بەڵکو لە چوارچێوەیەکدا بەرتەسکی دەکاتەوە و بەکارهێنانی هونەریش بۆ یەکەیەکی دیاریکراو و سنووردار بچووک دەکاتەوە.

یەکەم ڕەخنەیەک کە دەکرێ لەم تێزەیەی تۆلستۆی بگیرێت ئەوەیە کە لێرەدا ئەو زۆرتر هونەرمەند و بەردەنگ (گوێگر- خوێنەر- بینەر) و پێوەندی نێوانیان بەرجەستە دەکاتەوە و گرنگایەتییەکی ئەوتۆ بەخودی چەمکی هونەر و ماهییەتەکەی نادات، بەڵکو تەنیا وەک ئامرازێک، یان پردێکی پێوەندی چاو لە هونەر دەکات و ئەمەش بە مانای هێنانە خوارەوەی تەواوەتی بایەخی خودی چەمکی هونەر و دابەزاندنیەتی بۆ ئاستێکی زۆر نزم کە هەر تەنیا دەتوانێت پێوەندی لەنێوان دوو تاقم مرۆڤدا دروست بکات و هیچی دیکە. بەواتایەکی دیکە ئەو خودی چەمکی هونەر لەبیر دەکات و تەنیا گرنگی بە کەسی هونەرمەند دەدات. ئەمە لەکاتێکدایە کە لە ڕەخنەی هونەری مۆدێرندا بایەخ و گرنگی سەرەکی بەخودی هونەر دەدرێت نەک بە کەسایەتی و کارەکتەری هونەرمەند. تەنانەت هەروەک دەزانین لەم دواییانەدا تێزەی «مەرگی داهێنەر»- کە یەکەم جار لەلایەن «ڕۆلان بارت»ەوە خرایە ڕوو، باوترین تێزی ناو دنیای ڕەخنەی هونەری و ئەدەبی بووە. لەلایەکی دیکەوە دابەزاندنی خودی هونەر و ماهییەتەکەی تەنیا بۆ ئامراز، یان پردێک، زەبرێکی کاریگەرە کە بەکوشتن و لەناوبردن و لەیادکردنی خودی هونەر کۆتایی پێ دێت. دابەزاندنی هونەر تا ئەو ئاستە فەرامۆش کردنی خودی هونەرە وەک یەکەیەکی سەربەخۆ کە دەتوانێت کاریگەری سەربەخۆی خۆی بەجێ بهێڵێت و دواجاریش وەک چەمکێکی سەربەخۆ و بێ سنوور بوونی خۆی بژیت، بێ پێوەندی و پەیوەست بوون بە خودی هونەرمەندەوە.

لەلایەکی دیکەوە تۆلستۆی بڕوای وایە کە هونەر ئامرازێکە بۆ پێوەندی نێوان مرۆڤەکان و بۆ ژیانی ئاسایی ئادەمیزاد و بۆ گەیشتن بە بەختەوەری تاک و کۆمەڵگای مرۆڤایەتی، چونکە مرۆڤەکان بە هەست و خولیایەکی هاوشێوە و یەکسانەوە لەگەڵ یەکدا پێوەندی دەبەستن.

ئەو پێناسەکردنە بۆ هونەر لەلایەن تۆلستۆی-یەوە لە دوو لایەنەوە جێگەی سەرنج و ڕەخنەیە. یەکەم ئەوە کە بەلای تۆلستۆیەوە مرۆڤەکان هەموو خاوەنی یەک شێوە هەست و سۆز و هەستەوەرین و وەک یەک چێژ وەردەگرن و وەک یەک سەیری هونەر دەکەن و دیسان وەک یەک پێوەندی دەبەستن و هەموو بەیەک ئاراستەدا ژیانیان تێپەڕ دەبێت، هەروەها چەمکی بەختەوەری بۆ هەمووان یەک واتا دەگەیەنێت و بەیەک ئاقاردا بەرەو ئەو دیاردەیە دەکشێن. ئەم پێناسەیە مرۆڤەکان دەکاتە کەسانێکی بێ دەسەڵات و بێ هەڵوێست و کۆپیکراوی یەکتر و هیچ جیاوازییەک لەنێوان تاکەکاندا ناهێڵێتەوە و چارەنووسی هەموویان وەک یەک دیاری دەکات. وەک ئەوەی کە ئاکام و دوائەنجامی هەموویان شتێکی موتڵەق و دیاریکراو

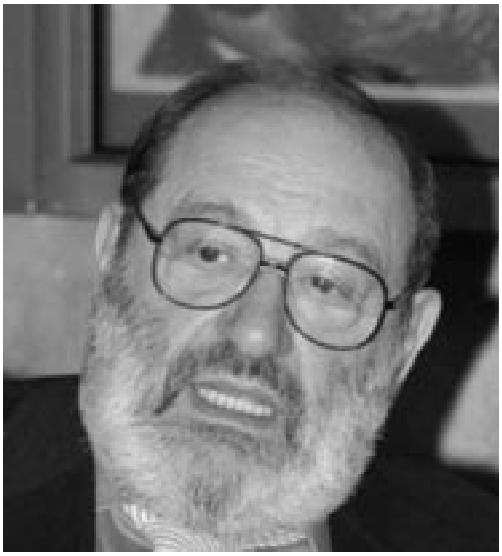

ئەمبێرتۆ ئیکۆ

بێت کە ئەویش لە ڕێی هونەرەوە بێتە بەرهەم.

لەلایەکی دیکەوە هەروەک دەزانین هونەر ئامــرازێک نییــە کــە تەنیــا ئەرکی، گــەیاندنی مــرۆڤ بێت بە بەختــەوەری. چمــا بەختــەوەری خــۆی هەر لەبنەڕەتدا چەمکێکی نادیار و زەینی و وەهمی وتەمــاییــە و هەر تاقم و دەستــە و تەنانەت هەر تاکــێک پێناســەیەکی جیــاوازی لێی هەیە و هیچ کات ناکرێت پێناسەیەکی ڕوون و ئاشکرای لێ بەدەستەوە بدەیت. هەروەها دەزانین کە هونەر زۆرتر نیشاندەر و ئاماژەیە بۆ چەمکەکانی وەک غــوربەت و تەنیــایی مــرۆڤــەکــان، بۆ ڕەنج و ئازارە ئەزەلییــەکانی ئینسان، بۆ دەردی ئینسان بوون، بۆ ئەو خــەمــانەی کــە لە هیچ ڕێگایەکی دیکەوە ناگــوترێن و نایەنە دەرخستن، کــە ئەمــانەش هیچیــان ناچنەوە ســەر بەختــەوەری مرۆڤ بەو مانایەی کە لە یادەوەری گشتی مرۆڤەکاندا جێ کەوتووە. تەنانەت لێرەدا دەبێ بڵێین کە هونەرێک لە ئازار و ڕەنجی مرۆڤەکان و ماهییەتی بوون و ژیان نەدوێت، وەک هونەر پێناســە نــاکــرێت، تا ئەو شــوێنە کــە هەندێک بڕوایان وایە هونەرێک کــە باس لە شکست و دۆڕاندنی مرۆڤەکان نەکات، ناچێتە خانەی هونەرەوە، یان لە هەر چەشنە جەوهەر و مــاهییــەتێکی هونەری خــاڵییـــــە. بەواتایەکی دیکە ئەرکی هونەر دەرخستنی شکۆمەندییەکانی سەرکەوتن نییــە، بەڵکو نواندنی جوانییەکانی دۆڕاندنە.

لەڕاستــیشدا ئەگەر چەمکەکانی شکست، دۆڕاندن، ڕەنج، تەنیــایی، غــوربەت و دەردەکــانی بوون و ژیان و...تاد لە ناوەرۆکی هونەر وەدەر بخــەیت، ئیــتر هونەر شــتــێکی بۆ پێــوەندی و بۆ درکــاندن و دەرخــستن پێ نامێنێت.

ئەگــەریش باس لە «جــوانی» بکرێت وەک پێــوەرێکی هونەری، یان وەک پێناســەیەکی هونەر، ئەوە دەزانین کــە هەر تەنیا بەختەوەری و شادی (بەو مانایەی کە مرۆڤە ئاساییەکان لەسەری کۆکن) جوانی هەڵنەگرتووە، بەڵکو تێڕوانینی خودی تاکەکان دەگەڕێتەوە. واتە هەر تاکێک بۆچوونێکی جیــاوازی لەســەر چەمکی جــوانی هەیە. تەنانەت هەندێک لە تیۆرییە ڕەخنەییــەکان لە سەردەمی مــۆدێرن و بەتایبــەت پاش مــۆدێرندا چەمک و زاراوەی (گــرۆتێــسک) بۆ ئەم مــەبەستــە بەکــاردەهێنن، چونکە یەکێک لە واتاکانی گرۆتێسک، بەو جوانییە دەگوترێت کــە لەناخی ناحەزی و ناشــیرینیــدا بەدی دەکــرێت، یان بەواتایەکی دیکە ئاماژەیەکە بەو جوانییەی کە ناشیرینی دەیهێنێتە بەرهەم، یان بەو پووچی و بێ ئاکامییە ناوزەد دەکــرێت کــە شــێــوەیەک لەجــوانی دەردەخــات. هونەری گــرۆتێــسک هونەرێکە کە لە دژی خــۆی دەوەستــێتــەوە، شــۆڕشــێک لەدژی خــۆی بەرپا دەکــات، هەر بۆیەش لەو حــاڵــەتەدا هونەر لە دواترۆپکی ئازادی خــۆیدایە، لە ئەوپەڕی ئازادی هونەردا وەســتــاوەتەوە. بەگــشــتی گــرۆتێــسک بەو جــوانیــیــە دەگــوترێت کــە چەمکە نێگەتیڤەکان دەیخولقێنن کە دەکرێت جوانی غوربەت و شکست و دۆڕاندنیش بچنە ناو ئەو خانەیەوە. هەڵبەت ڕەنگبێ ئەمە پێناسەی ڕاستەقینەی زاراوەی گرۆتێسک نەبێت، بەڵام لایەنێکیــەتی کە هەندێک لە ڕەخنەگرانی نوێ لەسەری کۆکن.

ئەگــەر دیســان بگەڕێینەوە ســەر چەمکی «چێــژ» لە هونەردا، دەبێ بڵــێین کــە چێــژ و لەزەت وەرگــرتن تەنیــا بیــانوویەکــە بۆ خــۆ دەربازکــردن لە بازنەی بەرهەمــێکی هونەری بەو مــانایەی کــە بەردەنگ (خــوێنەر- گــوێگر- بینەر) لەڕێی ئەو چەمکەوە دەتوانێت خۆ لەسەرقاڵ کردن بە بەرهەمەکەوە دەرباز بکات و تەنیا بە لەزەت وەرگرتن، یا وەرنەگرتن قــەنــاعــەت بکات. لەکــاتێکدا کــە ئەرکی سەرەکی بەرهەمــێکی هونەری کــاریگەری جێ هێــشــتنە لەســەر ئەندێشــە و فــیکری مــرۆڤ، ئەرکی بەرهەمی ڕاستەقینە فڕاندنی خەیاڵە نەک تەنیا چێژبەخشین، یان

نەبەخشینی ڕووکەشیانە. کاتێک باس لە بەرهەمێکی سەرکەوتوو دەکرێت، دەبێ باس لەوە بکرێت کە ئەو بەرهەمە تا چ ڕادەیەک توانیویەتی، یان دەتوانێت کاریگەری لەسەر فیکر و ئەندێشەی بەردەنگ (خوێنەر- گوێگر- بینەر) بەجێ بهێڵێت. تا چ ڕادەیەک دەتوانێ بەوەوە سەرقاڵی بکات کە لە دیوە شاراوەکانی سەر دەربێنێت. تا چ ڕادەیەک دەتوانێت هانی بدات بۆ سەرکێشی لە دژی واقعیەتە کوشندەکانی کۆمەڵگا و ژیان و بوون. بەرهەمی ڕاستەقینە و سەرکەوتوو بە بەرهەمێک ناگوترێت کە تەنیا چێژ و لەزەت ببەخشێت، بەڵکو بەرهەمی هونەری بەرهەمێکە کە توانایی خولقاندنی ئەندێشەی هەبێت. پێوەری ئێمە بۆ هەڵسەنگاندنی یەک بەرهەم دەبێ ئەوە بێت کە ئەو بەرهەمە تا چ ڕادەیەک دەتوانێت لەگەڵ ئەندێشە و زەینی مرۆڤدا پێوەندی ببەستێت و کاریگەری لەسەر بەجێ بهێڵێت.

ڕۆمانسییەکانی سەدەی (١٩) کاتێک باسیان لە بەرهەمێکی هونەری دەکرد، لایان وابوو کە تاکە ڕێگا بۆ پێوەندی لەگەڵ بەرهەمی هونەری تەنیا هەستەکانی مرۆڤن. واتە ئەوان لایان وابوو کە مرۆڤ تەنیا لە ڕێی هەستەکانەوە دەتوانێت پێوەندی بە بەرهەمێکی هونەرییەوە ببەستێت کە ئەمەش ئاکامێکی لێ ناکەوێتەوە جگە لە چێژ وەرگرتن و هیچی تر، بەڵام ئێستا بۆمان دەرکەوتووە کە لە بنەڕەتدا بەرهەمی هونەری پێوەندی بە ئەندێشەی مرۆڤەوە دەبەستێت بەواتایەکی دیکە سەروکاری بەرهەمی هونەری لەسەرەتادا لەگەڵ خەیاڵ و ئەندێشەی مرۆڤدایە نەک لەگەڵ هەست و چێژ و غەریزە.

پێناسەکردنی کەسێک کە کەڵک لەبەرهەمی هونەری وەردەگرێت وەک کەسێکی «چێژ وەرگر» خۆی لە بنەڕەتدا کوشتنی کەسایەتی ئەو مرۆڤەیە و گۆڕینیەتی بۆ کارەکتەرێکی بێ ناوەرۆک و بێ بیرکردنەوە کە هەر تەنیا خاوەن و هەڵگری هەست و غەریزە سەرەتاییەکانە و خاوەنی هیچ ئەندێشە و تێڕامانێک نییە. واتە مرۆڤێکە کە هەر تەنیا لە ڕووی غەریزەوە پێوەندی دەبەستێت نەک لەسەر بنەمای بیرکردنەوە و تێفکرینەوە.

خوێندنەوەی خراپ و لاواز و چەواشەی ئێمە بۆ بەرهەمێکی هونەری، لەوەوە سەرچاوە دەگرێت کە ئێمە بە بەرهەمێکی چێژبەخشی دادەنێین. واتە کاتێک دەمانەوێ بەرهەمێک هەڵسەنگێنین پێوانەمان تەنیا ئەوەیە کە ئەو بەرهەمە چێژبەخشە، یان نا ؟! لەکاتێکدا کە ئەم خوێندنەوەیە و ئەم شێوە هەڵسەنگاندنە تێنەگەیشتنێکی تەواو و کوشندە دروست دەکات کە هەم بە کوشتنی بەرهەمەکە و هەم بە کوشتنی کارەکتەری کەڵک وەرگر (خوێنەر- گوێگر- بینەر) کۆتایی پێ دێت. واتە بەرهەمەکە بۆ بەرهەمێکی ڕووکەشیانە دەگۆڕێت و کارەکتەری کەڵک وەرگریش دەکاتە بوونەوەرێکی بێ ئەندێشە و بێ فیکر و تێنەگەیشتوو کە توانای هیچ جۆرە هزر و خەیاڵ کردنەوەیەکی نییە.

لەڕاستیدا پێناسەکردنی هونەر وەک چەمکێکی موتڵەق و کۆنکرێتی چێژبەخش، قۆناغێکی ترسناکە کە ئاکامەکەی کپ کردنی ئەندێشەیە و ئەم بۆچوونەش تێڕوانینێکی ڕادیکاڵ و سامناکە کە تەواوی ڕەهەندەکانی پێوەندی گرتنی هونەر لەگەڵ مرۆڤدا دادەخات و دەیکاتە پانتاییەکی بۆش کە هیچ کاریگەرییەکی بە بایەخ و پڕ بەهای لێ ناکەوێتەوە.

هەروەها بەستنەوە و پێناسەکردنی هونەر تەنیا بە «چێژ»ەوە خۆی گوناهێکی گەورەیە کە دەرحەق بە هونەر دەکرێت سەرەڕای ئەوەی کە ئەم پێناسەیە لەلایەن زۆربەی بیرمەندانی ئەو بوارەوە پەسند کراوە و لەسەری کۆکن. بە تایبەت «کانت» کە وەک خاوەن ڕایەکی بواری «جوانیناسی» دێتە ئەژمار، چونکە هەروەک گوتمان بەم پێناسەیە چەمکی «ئەندێشە» بەتەواوەتی لە پانتایی هونەر وەدەر دەخرێت و هیچ بایەخێکی بۆ لەبەرچاو ناگیرێت. هەروەها هونەر دەبێتە گەمەیەک، یان دەبێتە ئامرازێک بۆ گەمەکردن کە هەر تەنیا لەزەت و چێژ دەبەخشێت و هەربۆیەش لەو ئاستە بەرزە دادەبەزێت کە خاوەنیەتی.

هەروەک گوتمان ئەگەر هونەر تەنیا پێوەندی لەگەڵ هەستی ئینسان ببەستێت و تەنیا کاریگەری لەسەر سۆزی ئینسان هەبێت، ئەوە ئیتر بە شوێنیدا هیچ بیرۆکەیەک لەزەینی بەردەنگدا نامێنێت و هیچ دەرەنجامێکی لێ ناکەوێتەوە و هەر تەنیا ئەو چرکەیە دەبێت کە خوێنەر، یان گوێگر، یان بینەرێک کەڵک لە هونەر وەردەگرێت، لێرەدا مەبەست ئەوەیە کە هونەر ئەگەر تەنیا لەگەڵ سۆزی مرۆڤدا پێوەندی هەبێت، ئیتر مرۆڤ

نابێ هیچ لێدوان و بیروبۆچوونێکیش لەسەر هونەر بدات. بەو مانایە کە مرۆڤ ئەوکاتە باسی هونەر دەکات کە کاریگەری لەسەر ئەندێشەی دانابێت. ئەمەش ئاماژە بەوەیە کە ئەو هونەرە بێ گومان کارتێکەری لەسەر ئەندێشەی ئەو بەجێ هێشتووە، بۆیە هانی داوە لە بارەیەوە بدوێت، یان هەر نەبێت بیرۆکەی لێدوانی لەلا دروست کردووە، ئەگەر نا شتێک بە پێچەوانەی ئەوەوە بووایە، ئەو مرۆڤە بیروبۆچوونی خۆی نەدەخستە ڕوو.

هەڵبەت لێرەدا بەهەڵە نەچین کە چەمکی چێژوەرگرتن لە بنەڕەتدا شتێکی خراپ و نێگەتیڤ نییە، چونکە هەروەک گوتمان ئەوەی کە ئێمە دەمانەوێ جەختی لەسەر بکەینەوە و بیسەلمێنین دژایەتی کردن لەگەڵ چەمکی چێژوەرگرتن لەبەرهەمی هونەری نییە، بەڵکو دەمانەوێ ئەوە بسەلمێنین کە چێژی ڕاستەقینە لەبەرهەمێکی ڕاستەقینەی هونەری وەردەگیرێت کە ئەم چێژ وەرگرتنەش لە ڕێی ئەندێشەوە دەستەبەر دەکرێت. واتە چێژی هونەری پێویستییەکی تەواوی بەبیرکردنەوە و تێڕامان هەیە، نیازی بە فیکرێکی سەربەخۆ هەیە کە دەرگیری (یەکانگیری) بەرهەمەکە بێت، نەک زەینێکی داخراو کە هەر تەنیا بەهێمنی و بێ دەربەستی قەناعەت بکات. بەواتایەکی دیکە چێژی هونەری لە ڕێی ئەندێشە و تێفکرینەوە دێتە بەرهەم نەک بەشێوەیەکی هەڕەمەکیانە و لە ڕێی هەستە سەرەتاییەکانەوە. بە کورتی لەزەت وەرگرتن لە هونەر پێویستی بە کردنەوەی دەرگاکانی ئەندێشەوە هەیە نەک بە داخستنی ڕۆچنەی خەیاڵ و بیرکردنەوە. لە ڕاستیدا کاتێک مرۆڤ لە ڕێی ئەندێشەوە پێوەندی بە بەرهەمی هونەرییەوە دەکات خۆی هاوڕێیە لەگەڵ شێوەیەک لە چێژوەرگرتن لە ئاستێکی زۆر بەرزدا، بەڵام ئەوەی کە ئێمە مەبەستمانە ئەو شێوە ڕوانین و بۆچوونەیە کە «چێژ» وەک تاکە کاریگەری و تاکە بەکارهێنانی هونەر دێنێتە ئەژمار و ئەویش لە ڕێگەی هەستە سەرەتاییەکانی مرۆڤەوە نەک لە ڕێی ئەندێشە و تێڕامانەوە.

لەڕاستیدا چێژ وەرگرتنی ڕاستەقینە لە هونەری ڕاستەقینە پێویستی بە ئەندێشە و بیرکردنەوە هەیە نەک بە هەست و غەریزە سەرەتاییەکان. مرۆڤ لەو هونەرەدا ناکۆکییەکانی ناخی خۆی دەدۆزێتەوە و نامۆییەکانی خۆی تێدا بەدی دەکات و دواجاریش دەکەوێتە سەر کەڵکەڵەی بیرکردنەوە و تێڕامان لێیان. کە ئەمە بەڕای من دەکرێت گەورەترین کاریگەری هونەر بێت و گەورەترین چێژیش ببەخشێت.

لە هەمان کاتیشدا دەبێ هونەر پێکهاتەیەکی سەربەخۆی هەبێت نەوەک بەستراوە و درێژکراوەی چەمکێکی دیکە بێت. سەربەخۆیی هونەریش لەوەدا بەرجەستە و زەق دەبێتەوە کە کاریگەرییەکی سەربەخۆ و دیاری هەبێت، کاریگەرییەکی بنەڕەتی نەک کاریگەرییەکی ڕووکەشیانە. بە وتەی مارکۆزە: «سەربەخۆیی هونەر هەڵگری ئەم بڕیارە نەگۆڕەیە: بارودۆخەکان دەبێ ئاڵوگۆڕیان بەسەردا بێت.» بەڕای من ئەم ئاڵوگۆڕەش، ئەم کاریگەرییە بنەڕەتییەی هونەر، تەنیا لەڕێی کاریگەری و ئاڵوگۆڕەوە لەسەر ئەندێشەی مرۆڤەکان پێکدێت.

* * *

لە دنیای مۆدێرندا کە مرۆڤ کارەکتەری لێ سەندراوەتەوە و لە شوناسی ڕاستەقینەی مرۆیی خاڵی بۆتەوە و بە کەسایەتی سەربەخۆی خۆی نامۆیە و دواجاریش لەناو کۆیەکی گشتیدا تواوەتەوە کە لەودا تاکگەرایی و فەردانیەت مانایەکی ئەوتۆی لەلا نەماوە، هونەر تاکە ڕێگا و تاکە ئومێدە بۆ «نا» گوتن بەو نامۆبوونە، تاکە ئامرازە بۆ بەدەست هێنانەوە و گەڕانەوەی ئەو شوناسە ون بووەی مرۆڤ، واتە شوناسی تاک. هونەر تاکە شێوازە بۆ سەرکێشی کردن و ڕاوەستان لە هەمبەر ئەو دۆخە نالەبارەی کە مرۆڤی گۆڕیوە بۆ کارەکتەرێکی بێ دەسەڵات و کەسێکی چەقبەستوو و بوونەوەرێکی بێ ناوەرۆک.

بەواتایەکی دیکە هونەری مۆدێرن (نوێ) هونەرێکی گرۆتێسکە. بەو مانایە کە هیچ یەک لە تایبەتمەندییەکانی جوانی سروشتیانەی، بەو واتایە کە لەسەردەمی کلاسیک، یان لەناو ڕیالیزمدا باو بوو، تێدا بەدی ناکرێت، ئەویش لەم مەسەلەوە سەرچاوە دەگرێت کە مرۆڤی ئێستایی بە دیدێکی ترەوە لەهونەر دەڕوانێت و لەناویدا بۆ چەمکێکی نامۆ دەگەڕێت نەک بۆ چەمکێکی دیاریکراو و ئاشکرا.

مرۆڤ کاتێک کەڵک لە بەرهەمێکی هونەری وەردەگرێت (خوێندنەوە، گوێدان، سەیرکردن) هەستێکی نامۆ لەلای دروست دەبێت، کەشوهەوایەکی غەریب

دەچێـتـە ناخـیــیــەوە کـە دەکـرێ ئەمـە بە گـەورەترین کارتێکەری هونەری دابنێین. ئەویش ئەو چرکە دەگمەنەیە کە هونەر دەیخولقێنێ و دەکرێ لەسەر پێناسەکەی تیۆدۆر ئادۆرنۆ بۆ مۆسیقا، ئێمەش ناوی «چرکەی هونەری» بۆ دەستنیشان بکەین.

پێوەندی نێوان ئەندێشە و هونەر

ئەوەی کـە دەڵێین هونەری ڕاسـتـەقـینە هونەرێکە کـە دەبێ پێـوەندی لەگـەڵ ئەندێشـەی مـرۆڤ ببـەسـتـێت، وتەیەکی بێ هۆ و بێ بنەمـا نیـیـە، چونکە لە بنەڕەتدا هونەر زادە و دەرکەوتە و بەرهەمی ئەندێشەی هونەرمەندە نەک خولقاوی هەستە سەرەتاییەکانی ئەو، بەو مانایە کە هونەر پەروەردە و بەرهەمی بیـرکـردنەوە و خـەیاڵێکی چڕوپڕی کەسی هونەرمەندە و لە ئاکامی پرۆسەیەکی دوور و درێژی ئەندێشـەکـردندا دێتـە بەرهەم، نەک ئەوەی کـە دەرکەوتەی هەستـێکی کـاتی و ڕووکـەشیـانەی مـرۆڤی هونەرمـەند بێت. هەر بۆیەش هونەری ڕاسـتـەقـینە لە هەنگاوی یەکەمدا لەگەڵ ئەندێشەی بەردەنگ پێوەندی دەگرێت نەک لەگەڵ هەستە سەرەتایی و غەریزییەکانی.

جا ئێستاکە قسە لەسەر ئەوەیە کە کام هونەر لەگەڵ ئەندێشەدا پێوەندی دەبەستێت، یان بەواتایەکی دیکە چ جـۆرە هونەرێک زادەی ئەندێشـە و خـەیاڵی کـەسی هونەرمـەندە؟ ئایا بەرهەمـێک کـە نەتوانێت لەگـەڵ ئەندێشـەدا پێـوەندی ببـەسـتێت دەچێـتـە ناو خـانەی هونەرەوە، واتە وەک بەرهەمێکی هونەری دێتە ئەژمار؟!

ڕاسـتـیـیـەکـەی ئەوەیە کـە هونەرێک تراژیدیای تێـدا نەبێت، هەڵگری غـــوربەت نەبێت، هەســـتـــێکی نۆسـتـــالۆژیکی تێــدا بەدی نەکــرێت، یان لە ئازار و ڕەنجەکانی بوون و ژیان نەدوێت، هونەر نییە، بەڵکو دەق و دەرهاوێشـتـەیەکی ڕووکـەشیـانەیە لە هونەر. هەروەک تیۆدۆر ئادۆرنۆ دەڵێت: «ڕەنج بەیانی [زمانحاڵ] هونەرە و ناوەرۆک بە ڕواڵەتی ئەو دەبەخـــشـــێت. ناوەرۆکی ئینسـانی هونەر ڕەنجـە، نەک لایەنی مـــۆگـــەرانەی [ژیان]». هونەرێکیش خـاوەنی ئەو تایبـەتمەندیانەی سـەرەوەیە کـە لە قـووڵایی ئەندێشـەی هونەرمـەندەوە سـەرچاوەی گـرتبـێت و کـارتێکەری لەسـەر ئەندێشـەی مرۆڤ بەجێ هێشتبێت. لە ڕاستیدا ئەوە تراژیدیایە کە وادەکات مرۆڤ بیر بکاتەوە و خەیاڵی بفڕێت، غوربەتە وادەکـات بە شـوێن ڕەگـەزەکـانی ڕابردوودا وێڵ بێت و بیاندۆزێتەوە، ڕەنج و ئازار، وادەکات نامۆبییەکانی بوون و ژیان بخــاتە ڕوو. هەر بۆیەش ئەو شـێـــوە هونەرە هونەرێکە کـە کاردانەوەی ڕاسـتـەقـینەی لەسەر شێـوەی ڕوانینی مـرۆڤ بۆ جـیـهـان و بوون هەیە و ڕەنگدانەوەی لەسـەر شێـوەی تێـفکرین و ئەندێشـەی ئینسـان لەسـەر دیاردە چارەنووسسازەکانی دنیا هەیە.

لە ڕاستیدا خودی چەمکە نێگەتیڤەکانی ناو زەین و ئەندێشــە، واتە ئەوانەی کـە لەســەرەوە بەتایبــەتمەندی هونەری ڕاستـەقـینە دەستنیشانمان کردن، چەمکگەلێکن کە خولقێنەری ئەندێشە و بیرکردنەوەن. واتە کاتێک ئەو چەمکانە لە ناو زەیندا سەرهەڵدەدەن، مرۆڤ دەخەنە سەر کەڵکەڵەی بیرکردنەوە، لە ماهییەتیان و گەڕان بەشوێن هۆکـارەکـانیـاندا و دواجـاریش دەربڕینیـان بەشێـوەیەکی هونەری. بێ هۆ نییـە کـە کـەسێکی وەک تۆمـاس مـان دەڵێ: «تەنیایی جوانی دێنێتە بەرهەم». جا بۆیە هونەری ڕاستـەقـینە واتە هونەرێک کە ئەندێشـەی لێ بکەوێتەوە دەبێ هونەرێک بێت کـە هەوێنەکـەی ئەم چەمکە ناوازانە بن کە تەنیـا کـەسانێکی دەگمەن هەستیـان پێ دەکەن و هەڵگریانن. هەر بۆیەش کەسانی هونەرمەند کەسانێکی ناوازە و دەگمەن و بەرهەمی هونەریش هەر بەو شێوەیە و ئەوەش کە بەدەر لە پێناسەی ئەندێشە بێت بە بڕوای من بە هیچ پێوانەیەک ناچێتەوە ناو خانەی هونەرەوە.

لێرەدا وا باشە کە باسێکیش لە هونەری بە ناو شاد بکەین. هونەری «شاد» هونەرێکی بێ کاریگەرە. (کە لە بنەڕەتیشـدا هەر ناکرێ ناوی هونەری شـادی لێ بنێین، واتە هونەرێک بەناوی هونەری شادەوە بوونی نییە، بەڵام دەستەواژەیەکی هەڵەیە کە لەناو کایە هونەرییەکاندا جێی خـۆی کـردۆتەوە). ئەو بە نـاو هونەرە هونەرێکە کـە هەر تەنیــا لەزەت و شــادی دەبەخـشــێت و لە هەر جــۆرە تێـفکرینێک خـالـیـیـە، بەڵام بەپێـچـەوانەوە هونەری نوستـالۆژیک، یان هونەری گـرۆتێسک هونەرێکن کە لە ڕێی چێـژ و لەزەت و شـادییـەوە کـاریگەر نین، بەڵکو لە ڕەهەندێکی دیکەوە کاریگەرییـەکی قووڵ و هەمیـشـەیی بەجێ دەهێـڵن و لەلایەنێکی جـیـاوازیشـەوە دێنە ناو کایەکەوە.

شـادی مـەعـریفـە ناهێنێـتـە بەرهەم، ئەوە دڵـتـەنگییـە وادەکـات مـرۆڤ بیـر بکاتەوە و تێبگات. مـرۆڤی شـاد

مرۆڤێکی خاوەن مەعریفە و تێگەیشتن نییە، بەڵکو مرۆڤێکی تەمبەڵ و بێ دەربەستە، کە تێگەیشتنی ئەو لە سنووری شادییەکانییەوە زیاتر تێناپەڕێت. ئەو بەهایەک بە بیرکردنەوە نادات، بایەخێک بۆ تێگەیشتن دانانێت، تەنانەت توانای دەرک کردنی ئەو بەها و بایەخەشی نییە. ئەوەی ئەو هەستی پێ دەکات ئەو چوارچێوە تەنگ و بەرتەسکەیە کە شادی بۆی فەراهەم کردووە. ئەو جیهانە رووکەشییە درۆزن و بچووکەیە کە شادی هێناویەتییە بەرهەم. خۆشی و بێ دەربەستی چاوی ئەو مرۆڤەی بەستووە و کارێکی کردووە کە بیر لە شتێکی دیکە نەکاتەوە و دەلاقەکانی زەین و ئەندێشەی دابخات و هەر تەنیا بەوە قەناعەت بکات کە لەناویدا دەژی.

جیهانی مرۆڤی شاد ئەوەندە جیهانێکی داخراو و تەنگەبەرە کە تەنانەت وەهمیشی تێدا ناخولقێت، چونکە وەهم زۆرجار فڕینی خەیاڵی لێ دەکەوێتەوە و خەیاڵیش خۆی ڕەگەزێکە لە ڕەگەزەکانی تێگەیشتن. شادی ئەو ئەفیونەیە، ئەو مادە سڕکەرەیە کە دەرگای زەینی مرۆڤ قفڵ دەدات، هەموو دەروازەکانی خەیاڵ و بیرکردنەوە دادەخات. چاوی ئەندێشەی مرۆڤ کوێر دەکات، یان بە شەوارەی دەخات و دەیخاتە ناو دۆخێکەوە هیچ ئاسۆیەکی دیکە نەبینێت جگە لەو ئاسۆ تەماوی و کورت مەودایەی خۆی نەبێت. شادی ئەو مادە پڕ مەترسی و سامناکەیە کە لە ڕێگەی فەرامۆشییەوە کارێک دەکات هەست بە مەترسی و کوشندەییەکەی نەکەیت. لە ڕاستیدا مرۆڤی شاد مرۆڤێکی عەقڵانی نییە، تەنانەت مرۆڤێکی هەستیاریش نییە، بەڵکو بوونەوەرێکی گەمژەیە کە لەنێوان ئەو دوو دۆخەدا گیری خواردووە. لەهەمان کاتیشدا تراژیدیاکە لەوەدایە کە ئەو خۆی هەست بە گیرۆدەیی خۆی ناکات.

بەو باریشدا جیهانی مەعریفە زادەی زەینی مرۆڤە دڵتەنگەکانە. مێژووی ئەندێشەی ئەوانە دەینووسنەوە کە تەنانەت بۆ چرکەیەکیش هەستیان بەو شادییە ئەفیوناوییە نەکردووە. دنیای تێرامان دنیای مرۆڤی دڵتەنگە لە ڕاستیدا مرۆڤ تا کاتێک هەست بە دڵتەنگی نەکات بیرکردنەوەش لەلای ناورووژێت. هەربۆیەش دڵتەنگی دەبێتە سەرەتایەک بۆ ڕۆچوون بەناو ئەندێشەیەکی قووڵدا کە ئەندێشەیەکی داهێنەر و بەرهەم خولقێنە.

بەواتایەکی دیکە دڵتەنگی خۆی لە بنەڕەتدا چەمکێکە کە بۆ لێ تێگەیشتنی بۆ گەڕان بەدوای توخم و ڕەگەزەکانیدا، بۆ تێگەیشتن لە ڕەهەند و هۆکارەکانی، بۆ خستنەڕووی ئەو ڕەهەندە میتافیزیکییەی کە بە زەین و ئەندێشەی مرۆڤی دەبەخشێت. بۆ دەرک کردنی ئەو جیهانە خەیاڵئامێزانەی کە دەیانهێنێتە بەرهەم پێویستی بە بیرکردنەوەیەکی پتەو و قووڵ هەیە.

جیهانی شاد سەرەتا جیهانێکی خوازراو و خۆویستە کە تارادەیەکیش پێوەندی بە زاتی خودی مرۆڤەوە هەیە، بەڵام دواجار دەبێتە دۆخێکی داسەپاو کە دەرچوون و لێ ڕزگاربوونی، دەبێتە کارێکی نەکردە و ئەستەم.

بەکورتی مرۆڤی شاد تەنیا یەک جیهان بەدی دەکات و مرۆڤی دڵتەنگ زیاتر لە جیهانێک، جیهانی مرۆڤی شاد جیهانێکی داخراو و بەرتەسک و تاک ڕەهەندە کە تەنیا یەک ڕۆچنەی تێدا بەدی دەکرێت کە ئەویش بۆ دیتن و هەست کردنی شادییەکی گەمژەئامێز و زەین کوژە، بەڵام جیهانی مرۆڤی دڵتەنگ جیهانێکی کراوە و فرەڕەهەند و بەربڵاو و فرە ئاسۆیە کە بە هەر لایەکدا دەرفەتی ڕوانین و تێفکرین و تێگەیشتن هەیە و ئاسۆکانیشی ئەوەندە ناکۆتان کە هیچ سنوور و ئاستەنگێک بۆ بیرکردنەوە و فڕاندنی خەیاڵ لەبەردەمیدا نییە.

هەڵبەت لێرەدا بە هەڵە نەچین کە مەبەست لەمرۆڤی دڵتەنگ ئەو کەسە خەمۆک و پەراوێزنشینە نییە کە چاوی لە تەواوی جوانییەکانی جیهان پۆشیوە و چوارچێوەیەکی داخراوی فیزیکی و ڕوحی بۆ خۆی دروست کردووە و چووەتە ناوی و ئیتر هیچ جۆرە چێژێک لە جیهان و جوانییەکانی نابینێت، بەڵکو مەبەست ئەو کەسەیە کە بە هۆشیارییەکی تەواوەوە لە سەرجەمی مەسەلەکانی ژیان و جیهان و بوون دەڕوانێ و بە دیدێکی ئاگایانەوە هەڵیان دەسەنگێنێ و بۆ تێگەیشتن لێیان هەوڵی بێ سنووری خۆی دەخاتە گەڕ، ئەویش لەڕێی ئەو نامۆیی و دڵتەنگییەوە کە لەناخ و دەروونیدا هەستی پێ دەکات، چونکە ئەو کەسە لە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ پرسیارە سەرەکییەکانی جیهان و بووندا، هەست بەنامۆیی و سەرسامییەکی لە ڕادەبەدەر دەکات کە هەر ئەمە بەو دڵتەنگییەی کە ئێمە مەبەستمانە، پێناسە بکرێت.

لەهەمان کاتدا مرۆڤی شاد لێرەدا مەبەست لەو مرۆڤەیە

کە جگە لە دیاردە شاد و بێ ناوەرۆک و ڕواڵەتییەکان شتێکی دیکە هەست پێ ناکات و ئاسۆیەکی دیکەی بەڕوودا نەکراوەتەوە تاکو لە ڕێیەوە لەو جیهانە گەمژەییانە بێتە دەر کە جیهانی بوونەوەرێکی بێ هزرە نەک جیهانی مرۆڤێکی خاوەن ئەندێشە.

* * *

چەمکێکی دیکە کە دەبێ ئاماژەی پێ بکەین، هونەرێکە بەناوی هونەری دیاریکراو، یان هونەری داخراو. هونەری داخراو یەکێکە لەو بوارانەی کە کەسانی ناشارەزا و بێ بەهرە بۆ خۆیانی دەستەبەر دەکەن، واتە چوارچێوەیەکی داتاشراوی دەستکرد بۆ هونەر پێناسە دەکەن و لایان وایە کە بەرهەمی هونەری نابێ لەو چوارچێوەیە هەنگاو بنێتە دەر و تەنیا لە پانتاییە دیاریکراوە بەرتەسکەدا بخولقێت، وەک ئەوەی هونەر بەپێی چەند فۆرمۆڵ و یاسا بێتە بەرهەم. چما هونەر مادەیەکی شیمیایی بێت کە لە تێکەڵ کردنی چەند مادەیەکی دیاریکراو و دروست ببێت، بەڵام لە ڕاستیدا هەمووی ئەم هەوڵوتەقەلایانە بۆ لەناوبردن و بێ ناوەرۆک کردنی هونەرن، بۆ چەواشەکردنی ئەو جەوهەر و ماهییەتەیە کە هونەر خاوەنیەتی، بۆ بەتاڵ کردنەوەی ئەو ناواخنەیە کە هونەر هەڵگریەتی.

ئەوانەی کە هونەری داخراو و سنووردار دەستنیشان دەکەن کەسانی بێ زەوق و بێ بەهرە و ئەندێشەن. ئەوان هەر لە بناغەوە درۆ دەکەن، چونکە هەر لە هەنگاوی یەکەمدا پێناسەیەکی دیاریکراو و بەرتەسک بۆ هونەر دەدۆزنەوە. لە کاتێکدا کە هونەر پێناسەیەکی موتڵەق و دیاریکراوی لێ بەدەستەوە نادرێت، چونکە ئەگەر بە وردی بڕوانین هەر بەرهەمێک خۆی لە بنەڕەتدا هونەرێکە جیاواز لە تەواوی بەرهەم و دەق و هونەرەکانی دیکە. تا ئەو شوێنە کە دەتوانین بڵێین بەقەد تەواوی بەرهەمەکان هونەرمان هەیە. هەر ئەمەشە وادەکات کە هونەر خاوەنی پێناسە و شوناسێکی تایبەت نەبێت و هەر بەرهەمێکیش خۆی بوونێکی جیاواز و سەربەخۆ بژیت لە تەواوی هونەر و بەرهەمەکانی دیکە.

دەستەواژەی هونەری داخراو، یان دیاریکراو گەورەترین درۆ و فریوی ئەوانەیە کە لە بێ دەسەڵاتی هونەرییانەوە سەرچاوە دەگرێت. باقی لێدوانەکانیشیان لەسەر ئەم بنەمایە ڕۆنراوە کە بنەمایەکی چەواشە و لێک ترازاوە.

پێوانەی نێوان هونەر و بەردەنگ
(خوێنەر- گوێگر- بینەر)

هونەری ڕاستەقینە هونەرێکە کە لە ئازادی بێ سنووری مرۆڤ بدوێت، یان پانتاییەک بێت بۆ ئازادی ڕەها و ناکۆتای مرۆڤ. بەتایبەت لەم سەردەمەدا کە زانست و عەقڵانیەت تەنیا بۆ لەناوبردن و زەوت کردنی ئازادی مرۆڤ کەڵکیان لێ وەرگیراوە و هەربۆیەش لەو پانتاییەدا هونەر وەک تاکە ڕێگا دێتە ئەژمار، چونکە ئازادی خۆی لەخۆیدا هیچ سنوور و کۆتاییەک ناناسێت و تەنیا شوێنێکیش کە دەکرێ بێ سنوور بێت و هیچ ئاستەنگێک لە بەردەم خەیاڵ و ئەندێشەی مرۆڤدا نەهێڵێتەوە، بەرهەمێکی هونەرییە. مرۆڤی خاوەن ئەندێشە لەناو وشەکان و دیمەنەکان و ئاوازەکاندا بۆ ڕەگەزێک دەگەڕێت کە خەیاڵی تا ناکۆتا ببات، بۆچرکەیەک دەگەڕێت کە لەودا هەست بە هیچ ئاستەنگێک نەکات و لەجیهانی جیاوازدا ئازادی بداتە ئەندێشەی خۆی و تژی بکات لە ڕەگەز و توخمی نەناسراو و نامۆ و تازە کە تا ئەوکاتە خەیاڵ و ئەندێشەی دەستیان پێی ڕانەگەیشتووە و بۆی نەدۆزراونەتەوە، «چرکەی هونەری» ئەو چرکە دەگمەنەیە کە دەبێتە خودی ئازادی و مرۆڤ دەگەیەنێتە ئاستێک کە تا ئەوپەڕ و تا دوا سنوور هەست بە ئازادی و ئینسان بوونی خۆی بکات. هەست بەوە بکات کە هەڵگری خەیاڵ و هەستێکی دەگمەنە کە تا ئەوکاتە تاقی نەکردووەتەوە و دەستی پێ نەداوە. چرکەی هونەری، ئەو چرکەیە کە ئینسان لە شوێن و کات جیا دەکاتەوە و مرۆڤ نە هەست بە شوێن دەکات و لەولاشەوە وا هەست دەکات کە لەزەمان جیا بۆتەوە و لەناو دۆخێکی بێ زەمەنیدا خەریکی سەیر کردن و ئەزموون کردنی هەستێکی نامۆ و دڵبزوێنە کە لەودا جگە لە ئازادی ڕەها و موتڵەق شتێکی دیکە هەست پێ ناکرێت.

لەهەمان کاتیشدا هەر وەک چۆن هونەرێک کە بەردەنگ فێری بیرکردنەوە نەکات ناچێتە خانەی هونەرەوە، بەردەنگێکیش (خوێنەر- گوێگر- بینەر) کە فێر نەبێت بیر بکاتەوە بەردەنگێکی هونەری نییە. واتە نە خوێنەرێکی چالاکە و نە گوێگرێکی هەستیارە و نە بینەرێکی خاوەن هەڵوێست، بەڵکو بوونەوەرێکی داخراوە کە زەینی ئەو، پانتاییەکی دیکە داگیر ناکات

جگە لەو ڕووکەشە کە جەوهەری پێوەندی نێوان هونەر و ئەندێشەی داپۆشیوە.

شیعر

بێ گـومـان مـرۆڤ (خـوێنەر) کـاتێک شـیـعـرێک دەخـوێنێـتـەوە، یان لەگـەڵ دەقـێکی شـیـعـریدا مـامـەڵە دەکـات، مـانایەکی ڕوون و ئاشکرای بۆ لێ دەسـتـەبەر ناکرێت، بەڵام هەستێک، یان حاڵەتێکی تەمومژاوی و نادیار، واتە هەستێکی نامۆ و غەریب لە زەینیدا شێوە دەگرێت کە هەر دەکرێت ئەمە کارکرد و کاریگەری شیعر بێت. واتە شیعر چرکەیەکی ناڕوونی لەلا دەخولقێنێت کە مرۆڤ (خوێنەر) وا لێدەکات لەو چرکەدا بیری لێ بکاتەوە و ئەندێشـەی خـۆی پێـوە سـەرقـاڵ بکات، بێ ئەوەی مـانایەکی ڕاسـتـەوخـۆ و ئاشکرای لێ دەستگیر بکات دەکرێ ئەم چرکەیە ناوی «چرکەی شیعری» لێ بنێین. چرکەی شیعری مەبەست لەو چرکەساتە نامۆ و غـەریبـەیە کـە خـوێنەر لەکـاتی خـوێندنەوەی دەقـێکی شیـعـریدا پێی سـەرسام دەبێت و هەسـتی پێـدەکـات و دەیخاتە تێڕامانەوە. لە ڕاستیدا بەشێوەیەکی سەرەکی، یان بە ڕوونی ئێمە ناتوانین ئەو چرکەیە پێناسە بکەین و کـاریگەرییـەکـانی بخـەینە ڕوو، چونکە لە بنەڕەتدا ئەو کـاریگەرییـانە دەروونین و لەسـەر زەین و ئەندێشـە و خـەیاڵ کـار دەکـەن، بەڵام هەست بەوە دەکـەین کـە چرکەیەکی لەو شێوەیە بوونی هەیە و کاریگەری خۆشی دادەنێت. واتە چرکـەیەکی ڕوحـیـیـە کـە لەگـەڵ ڕوحی خوێنەردا مـامـەڵە دەکـات و کـاریگەرییـەکـانیـشی هەر لەوێدا بەجێ دێڵـێت. هەروەک گـوتمان لە بنەڕەتدا ئەو چرکـەیە وجـوودێکی دەرەکی نیـیـە، بەڵکو بوونێکی دەروونی و ناوەکی دەژیت واتە خـوێنەر هەست بەوە دەکات کە شتێک لەگەڵ زەین و ئەندێشەیدا مامەڵەی کـردووە و ئەوی خسـتـۆتە تێڕامـانەوە، جـا با ئێـسـتـا مـاهیـیـەت و سنووری ئەم ڕامـان و تێـفکرینەش دیار نەبێت.

هەربۆیەش خوێنەر ئەگەر لە شیعردا بەدوای مانایەکی سـەرەکی و ڕوون و ئاشکرادا بگەڕێت ئەوە کـارێکی ئەوتۆی نەکـردووە جگە لەوەی کـە هەوڵـی داوە دەقـەکـە لەجێی خۆیدا بکوژێت. واتە گەڕان بە شوێن مـانایەکی دیاریکراو و ڕۆتین لەدەقی شیعریدا هەوڵدانێکە لە پێناو بێ ناوەرۆک کردن و کوشتنی دەقی شیعری. بەواتایەکی دیکە کاتێک خوێنەر بۆ مانا و پەیامی شیعر بگەڕێت، لە ڕاستیدا شیعر بۆ چوارچێوە و پانتاییەکی زۆر بچووک بچـووک دەکـاتەوە کـە هەر جـێگای پەیامـێـک، یان مـانایەک دەبێـتـەوە. لەو کـاتەدا خـوێنەر ئازادی لەدەق دەسـتێنێـتـەوە و دەیکاتە زیندانێک کە هەر تەنیا جێی پەیامێک، یان مانایەک دەبێتەوە و هەر تەنیا هەڵگری تاکە تەفسیـرێکە. لە کـاتێکدا کـە دەق ڕووبەرێکی بێ سنوور و ئازادە و جێگای بەندکرانی تاکە مانایەک، یان پەیامێک نییە. شیعر نەک هەر تەنیا دەقێکی مردوو نییە، بەڵکو بوونەوەرێکی زیندوو و ئازادە کە هەڵدەدات و تەشەنە دەکات و ڕۆژ بە ڕۆژیش دەکرێ ئاماژەی زیاتری بۆ زیندوویێتی تێـدا بدۆزرێتـەوە. لێـرەدا وا باشـە کـە ئامـاژەیەک بە بۆچوونەکـەی ئەمبـێـرتۆ ئیکۆ بکەین کـە دەڵێ: «خوێنەری ڕاستەقینە ئەو کەسەیە کە تێدەگات نهێنی دەق لە ڕاستیدا بێ ناوەڕۆک بوونیـەتی.» لێرەدا مـەبەسـتی ئیکۆ لە «بێ ناوەڕۆک بوون» ئەوەیە کـە دەق هەڵگری پەیام و ناوەڕۆکێکی تاک و دیاریکراو نیـیـە، بەڵکو مەبەستی ئەو هەر دەقێکی کراوە و ئازادە کە فرە مانا و فرە تەفسیرە.

سـەیرکردنی شیـعر وەک ئۆرگـانیزم، یان بوونەوەرێکی زیندوو ڕووبەرێکی نوێ و خوێندنەوەیەکی تازە لە دنیای شیعردا دەکاتەوە کە تا ئێستا ئاماژەی پێ نەکراوە. بەو مانایە کە هەروەک چۆن شتێکی زیندوو بەردەوام لە نوێ بوونەوەدایە، شـیـعـریش بەو پێـیـە بەردەوام ژیانێکی زیندوو دەژێت و مانا و تەفسیر و چرکەی شیعری نوێ و تازە دەخاتە بەر دەست و سەرسامی و نامـۆیی نەدۆزراوە و کەشف نەکراو بۆ خـوێنەر دێنێـتە بەرهەم و تەفسـیری نوێ دەخولقێنێت.

شـوبهاندنی دەقی شیـعری وەک بوونەوەرێکی زیندوو دەکـرێ لەمـە بەدوا سـەرەتایەک بێت بۆ گۆڕینی تەواوی ئەو پێناسـە و تێـزە ڕەخنەییـانەی کـە تائێـسـتـا دەقـە شیعرییەکانیان پێ خوێندراوەتەوە. بەو مانایە کە تاکو ئێستـا باوترین تێزی ناو ڕەخنەی ئەدەبی و شیـعری ئەو تێزە بووە کە گوایە بەرهەمی ئەدەبی بوونێکی سەربەخۆ و جـیـاواز دەژی لە داهێنەرەکـەی واتە لە شـاعـیـر، یان نووسەر، بەڵام سەیرکردنی دەق وەک گیاندارێکی زیندوو ئەم تێـزەیەش دەگـۆڕێت و دەیخـاتە پشـتگوێ و پێناسـەیەکی نوێی بۆ دەسـتـەبەر دەکـات، چونکە تێـزی «مـەرگی نووسـەر» تەنیا سـەربەخۆیی دەبەخشێ بە دەقی

ئەدەبی و لە داهێنەری جیـا دەکـردەوە، بەڵام ڕوحـێکی نوێی بە دەقـەکـە نەدەبەخـشی، ڕوحـێک کـە هەردەم لە گۆڕان و تەشەنەکردندا بێت.

کەواتە با لێرەوە دەقی شیعری لە یەکەیەکی سەربەخۆ، بەڵام داخـراو، بۆ بوونەوەرێکی زیندوو و سـەربەخـۆ و کراوە بگۆڕین کە خۆی هەردەم زیندووە و ژیان دەکات و هەر خۆشی مانا و تەفسیری نوێ دێنێتە بەرهەم.

ئەم پێناسـە نوێیـە بۆ دەقی ئەدەبی بە تایبـەت شیـعـر ڕەنگبێ هەندێک ناکـۆکی و دژوازی بخاتە ئاراوە، بەڵام بێ گـومـان ڕووبەرێکی بەربڵاوی خـوێندنەوەی نوێ بۆ دەقەکان دەکاتەوە کە تاکو ئێستا داخراو بوون و وەک تێزێک نەهاتوونە ناو پانتایی ڕەخنەی ئەدەبییەوە.

ئەگەر جارێکی دیکە بەسەر تیۆری «مەرگی نووسەر»دا بچـینەوە دەبینین کـە تەنیـا خـاڵێک کـە لەم تێـزەدا بەرجـەسـتـەیە ئەوەیە کـە دەقی ئەدەبی بەتەواوەتی لە داهێنەر، یان نووسـەر دادەبڕێت و بوونێکی سـەربەخـۆی پێ دەبەخشێت و لەو ناوەشدا خوێنەر وەک کارەکتەرێکی چالاک دەتوانێت دەور بگێـڕێت، بەڵام خـودی بەرهەمی ئەدەبی هەر تەنیـا یەک پێناسـەی هەیە و خـاوەنی تەنیـا یەک مـاهییـەت و بوونە کە تەنیا خوێنەر خۆی دەتوانێ بەپێی خوێندنەوە و ڕاڤەکردنی خۆی ئاڵوگۆڕی بەسەردا بێنێت، بەڵام بـەپێی ئـەم تێـــزەیـە کـــە دەق وەک گـیـانلەبەرێکی زیندوو چاو لێ بکەین هاوکـێـشـەکـە دەگـــۆڕێت و لەو ناوەدا هیچ کـــە دەق لە داهێنەر، یان نووسـەر دادەبڕێت، بەڵکو خـۆی دەتوانێ وەک دەقـێکی چالاک بژیت و خـۆی نـوێ بکاتەوە و خـۆی تەفـسـیـر و دەربڕینی جیاجیا بەدەستەوە بدات، بەتایبەت لە پرۆسەی تێپەڕینی زەمـاندا. کـە لەم ناوەشـدا دەکرێ پرۆسـەیەکی مانا بەرهەم هێنان بێتە کایەکەوە کە لەودا هەم خوێنەری چالاک دەور بگێڕێت و هەم دەقی چالاک و زیندوو، واتە بە یەکەوە چرکەی شیعری نوێ بخوڵقێنن.

*　*　*

بە بارێکی دیکەدا شیعر پانتاییەکە کە لەودا مرۆڤ ئازادی خـــۆی تاقی دەکـــاتەوە. ئازادیش لە بنەڕەتدا پێناسەیەکی سنووورداری نییە، چونکە پێناسەی سنووردار بۆ ئازادی خۆی لەخۆیدا دژی چەمکی ئازادییە و ئەمەش لەگەڵ ماهییـەتی ئازادیدا ناکۆکە. هەر بۆیەش پێناسـە دروست کردن بۆ شیعر بەرتەسک کردنەوەیەکی بێهوودەیە و دابەزاندنیـــەتی بۆ دەقـــێکی خـــاوەن چوارچێـــوەی دیاریکراو و سنووردار. گـــەڕان بەدوای چەمک، یان مـانایەکی دیاریکراو لە شیـعریشـدا بە سنووردارکـردنی ئازادی دەق و ئازادی خودی مرۆڤ کۆتایی پێ دێت.

کـاتێک خـوێنەر مـانایەکی دیاریکراو، یان پەیامـێکی مـوتڵـەق بۆ شیـعـر دیاری دەکـات لە ڕاسـتـیـدا چەمکی ئازادی لە شیعرەکە پاک دەکاتەوە و ماهییەتی ئازادی لێ زەوت دەکات، ڕەگەزی ئازادی لە شیعرەکە دەردەهاوێژێت کە لەبنەڕەتدا جەوهەری دەقەکەیە. سڕینەوەی جەوهەریش لە هەر دەقـێـک بێ ناوەڕۆک کـردن و دابەزاندنیـەتی تا ئاستی نووسراوێکی ئاوەکی و چەواشە کە هیچ فـیکر و ئەندێشەیەکی هەڵنەگرتووە.

ڕەهەندێکی دیکەی ئازادی لەدەقی شیعردا بۆ پێگەی وشەکان دەگەڕێتەوە. دانانی هەر وشەیەک لە جێی خۆیدا - ئەویش بەسـەرنج و وردبینیـــیـەوە- شـێـوازێکە کـە فەلسـەفە لە ئەستۆی گرتووە و لەو چەشنە دەقانەدا ڕەچاو دەکرێت، زانستی هێرمنۆتیکیش لەم نێوەدا تا ڕادەیەک یارمەتی دەدات، بەڵام لە شیعردا هاوکێشەکە دەگۆڕێت. لەدەقی شیعریدا وشەکان ئازاد و سەربەخۆن و خۆیان جێ و شوێن و پێکهاتەی خۆیان هەڵدەبژێرن. کەچی لە دەقی فەلسـەفی، یان زانسـتیدا وشەکان دادەتاشرێن و زۆر بە وردی و بە وەســـواســـەوە لە شـــوێنێکی دیاریکراودا نیشـتـەجێ و سـەقـامگیـر دەکرێن. ئەمـە وا دەکـات کـە دەقـێکی فـەلسـەفی بەرتەسک و داخراو وشک بێت و دەقـێکی شـیـعـریش ئازاد و ڕەهاو سـەربەخۆ. فـەلسـەفـە هەمـیـشـە سنوور بۆ خۆی دادەنێت، بەڵام شیعر هیچ کە سنوور ناناسـێت، بەڵکو هەمـیـشـە لە پەل هاوێشتن و گەشەکردندایە.

لە «چرکەی شیعری»دا مرۆڤ جیهانێکی دیکە بۆ خۆی دەخـوڵقـێنێت، کـە تەواو لە جـیـهـانی واقـیـع جـیـاوازە ناتوانێ بە پێوەرەکانی دنیای واقیعیش پێناسەی بکات. خوڵقـاندنی دنیـایەکی جیـاواز لە دنیـای واقـیع لە ڕێی شیعرەوە، کارێکە کە مرۆڤ دەتوانێت لە ڕێیەوە ئازادی بێ سنووری خـۆی مـسـۆگـەر بکات، چونکە لە دنیـای واقیعدا، دەستەبەر کردنی ئەو ئازادییە کارێکی ئەستەم و مەحاڵە.

چرکـەی شـیـعـری ساتەوەختـێـکە بۆ خـۆشـاردنەوە و ڕزگاربوون لەدنیای واقیع. چرکەیەکە بۆ دەربازبوون لەو جیـهـانەی کە مرۆڤ بێ ویست و ئیرادەی خۆی کەوتۆتە ناوی. بە واتایەکی تر چرکـەی شیـعـری، چرکـەی تەسلیم

بوون و بێ ئیرادەیی و دەست داشۆردن نییە، بەڵکو چرکەی سەرکێشی و «نا» گوتنە. مرۆڤ گەر بیەوێت بۆ ئازادی بێ سنووری خۆی بگەڕێت و بە شوێن دەستەبەر کردنیدا هەڵوەدا بێت، دەبێت خۆی بکات بەناو پانتایی شیعردا، دەبێ لەنێو «چرکەی شیعری»دا بتوێتەوە تاکو بتوانێ ئەو ئازادییە بدۆزێتەوە و دەستەبەری بکات.

ئەفلاتوون بۆیە شاعیران ڕێ ناداتە ئەکادیمیاکەی خۆی و وەدەریان دەنێت، چونکە لە زمانیان تێناگات و شیعر بە سەرچاوەی وەهم ناوزەد دەکات و وەک ئامرازێک بۆ دروست کردن و خولقاندنی وەهم چاوی لێ دەکات لەکاتێکدا کە ئەم وەهمە هەمان «چرکەی شیعری»یە کە لەلای مرۆڤ سەرهەڵدەدات. تا ئەو جێیەی من ئاگادار بم هیچ یەک لە ڕەخنەگران و شارەزایانی بواری هێرمنۆتیک سەرنجیان نەداوەتە ئەم هەڵوێستەی ئەفلاتوون، چونکە ئەفلاتوون کاریگەری شیعر بە تەواوی ناخاتە ڕوو و هەر تەنیا بە وەهم خولقێن ناوی دەبات و بە شتێکی ئەفسوونکاری دیاری دەکات. ئاماژەی ئەفلاتوون ناڕاستەوخۆ بەو «چرکەی شیعری»یەیە کە کار دەکاتە سەر ئەندێشەی قوتابیانی ناو ئەکادیمیاکە و پێوەندی لەگەڵ زەینیاندا دروست دەکات.

بەکورتی ئەفلاتوون بۆیە شاعیران وەدەر دەنێ، چونکە پێوەندی لەگەڵ ئەندێشەی قوتابییەکانیدا دەگرن و «چرکەی شیعری» لەلایان دەخولقێنن. چرکەیەک کە دەکرێ لەسەر تەواوی تێڕوانینی مرۆڤ کاریگەر بێت و کار بکاتە سەر تێفکرینی و دواجاریش ئاڵوگۆڕێکی هەمیشەیی و نەگۆڕ لەلای دروست بکات. لەڕاستیدا کێشەی ئەفلاتوون لەگەڵ خودی چەمکی شیعر نییە، بەڵکو لەگەڵ ئەو ئازادییە ڕەها و بێ سنوورەدایە کە قوتابییەکانی لەناو شیعردا بەدی دەکەن.

مۆسیقا

شۆپنهاوەر یەکەمین کەس بوو کە گوتی: «تەواوی هونەرەکان دەیانەوێ بگەنە پلەی (ئاستی) مۆسیقا.» لێرەدا ڕادەی ڕاست، یان ناڕاست بوونی ئەم وتەیە گرنگ نییە، بەڵکو گرنگ ئەوەیە کە ئەم وتەیە نیشاندەری گرنگایەتی ئەو هونەرە واتە مۆسیقایە. نیشاندەری ئەو کاریگەرییەیە کە مۆسیقا لەسەر خەیاڵ و ئەندێشەی مرۆڤ بەجێی دەهێڵێت تا جێگایەک کە کەسێکی وەک شۆپنهاوەر بۆچوونێکی لەو شێوەیەی بێت. واتە ئەو مۆسیقا بە بەرزترین هونەر دادەنێت و لای وایە کە هەڵگری تەواوی ڕەگەز و توخمەکانی دیکەی هونەرە و کاریگەرییەکەشی ئاوێتەیەکە لە کاریگەری تەواوی ڕەگەزەکانی دیکەی هونەر. هەر لەم پێوەندییەدا ڤیتگنشاین بۆچوونێکی لەو شێوەیەی هەیە کە دەڵێ: «مۆسیقا لەناو تەواوی هونەرەکاندا، زانایانەترینە.» ئەم وتەیەی ڤیتگنشتاینیش دروست جەخت کردنەوەیەکی ڕاستەوخۆیە لەسەر گرنگایەتی ئەو هونەرە سەبارەت بە هونەرەکانی دیکە لەلایەک و ئەندێشەیی بوونی هونەری مۆسیقا و پێوەندی لەگەڵ هزر و فیکری مرۆڤانە لەلایەکی دیکەوە.

لە هەمان کاتدا بۆچوونی «ڤاکنەر» کە خۆی یەکێکە لە مۆسیقازانانی گەورە و بلیمەت، دەڵێ مۆسیقا دەبێ لە خزمەت شیعردا بێت و تەواوی کونج و کەلێن و وردەکارییەکانی بەرهەمێکی شیعری بخاتە ڕوو. ڤاکنەر هەوڵی دەدا مۆسیقا بخاتە ژێر ڕکێفی خواستەکانی شیعرەوە و دەیەویست هارمۆنیایەک لەنێوان ئەم دووانەدا دروست بکات. (هارمۆنیایەک کە تەواوی توانا و لێهاتوویی خۆی دەربخات). لەم حاڵەتەدا شیعر و مۆسیقا ئامانجێکی هاوبەشیان هەیە و چرکەیەکی هاوبەش دەخولقێنن، کە هاوکات کار دەکاتە سەر ڕوح و ئەندێشەی کەسی گوێگر، بەڵام تۆلستۆی وەک تیۆریزانێکی بواری هونەر لەگەڵ ئەم بۆچوونەی ڤاکنەردا هاوڕا نەبوو.

ئەم بۆچوونەی ڤاکنەریش نازانین تا چ ڕادەیەک سەرکەوتووە، بەڵام نیشاندەری ئەم حەقیقەتەیە کە پێوەندییەکی قووڵ و نەپچڕاو لەنێوان شیعر و مۆسیقادا هەیە کە بەیەکەوە هارمۆنیەتێکی هونەری دەخولقێنن و دەکرێ بڵێین شیعر و مۆسیقا دوو ڕەگەزی هونەرین، کە تەواوکەری یەکن و لەئاکامیشدا کاریگەرییەکی نوێ دەخولقێنن، کە هیچ کامیان بە تەنیا ناتوانن هەڵگری ئەو کاریگەرییە بن. هەروەها شتێکی دیکە کە لەم وتەیەی ڤاکنەر بۆمان ڕوون دەبێتەوە ئەوەیە کە دەبێ هاوئاهەنگی و هارمۆنیەتێک لەنێوان شیعر و مۆسیقادا ببێت بە چەشنێک کە ئەو هارمۆنیەتە ببێتە پردی پێوەندی نێوان ناوەرۆکی شیعر و ئاوازی مۆسیقاکە و ڕێکخەرێک بێت لەنێوان ئەو دووانەدا.

بەڵام ئێستاکە ئەگەر خۆمان بێینە سەر باسی خودی مۆسیقا و کاریگەرییەکانی و هەڵسەنگاندنی چۆنیەتی

ئەو کاریگەرییانە و دەرکەوتەکانی، دەبێ دان بەوەدا بنێین کە مۆسیقا بەوە نالێین کە ڕوح لە هەژان بپارێزێت، بەڵکو ئەوەیە کە ڕوح بە توندترین و کوشندەترین شێوە بریندار بکات. بە واتەیەکی دیکە مۆسیقایەک غوربەتی تێدا نەبێت، یان حاڵەتێکی نۆستالۆژیکی لەمرۆڤدا دروست نەکات، مۆسیقایەکە کە مرۆڤەکان بەرەو گەمژەیی دەکێشێت، چونکە ڕەگەزی بیرکردنەوەیان لێ زەوت دەکات و خەیاڵی مرۆڤ دادەخات و سەربەخۆیی ئەندێشەی لێ دەستێنێتەوە، چونکە ئەوە هەست بە حەسرەت و دڵتەنگی و نامۆیی و غوربەتە وادەکات کە مرۆڤ بیر بکاتەوە و ئەندێشەی بخاتە گەڕ. هەر بۆیەش مۆسیقای ڕەسەن و ڕاستەقینە ئەو مۆسیقایەیە کە لەکاتی گوێدانیدا، هەستێکی نامۆ لەلای مرۆڤ دروست دەکات و ئەم هەستەش بەهیچ شێوەیەک پێناسە ناکرێت، بۆیە کەسێکی وەک تیۆدۆر ئادۆرنۆ بەم چرکە نامۆیە کە لەکاتی گوێدانی مۆسیقا لەلای مرۆڤ دەخولقێت، دەڵێت: «چرکەی مۆسیقایی». ئەو لای وایە کە ئەو چرکەیە لەهیچ چرکەیەکی دیکەی ژیان ناچێت و ساتێکی دەگمەنە کە پێوەندی بە ساتەکانی دیکەی ژیانەوە نییە و تەنیا مۆسیقاش دەتوانێ ئەم چرکەیە بخولقێنێ و لە ڕێی گوێ گرتنەوە دێتە بەرهەم. ئەو لای وایە کە ئەم چرکەیە سەروکاری ڕاستەوخۆی هەیە لەگەڵ ئەندێشەی مرۆڤ و تەنانەت بڕوای وایە کە هیچ مۆسیقایەک نییە کاریگەری لەسەر ئەندێشەی مرۆڤ بەجێ نەهێڵێت.

لە هەمان کاتدا مۆسیقا ئەو سارێژەیە کە لەساتە دەگمەنەکاندا زامەکانی ڕوح سارێژ دەکات و بەهانای مرۆڤەوە دێت. دواتریش قووڵبوونەوە و سەرسامییەکی دەگمەن بەجێ دێڵێت.

مرۆڤ هەمیشە هەڵوەدای ئەو شتانەیە کە بۆی دەرک ناکرێن، هەمیشە بەو دیاردانە سەرسام دەبێت کە لە ماهیەتیان تێناگات. مۆسیقاش یەکێک لە گرنگترینی ئەو شتانەیە. من لەو بڕوایەدام کە هیچ کەس بەدرێژایی مێژوو لە ماهیەتی مۆسیقا تێنەگەیشتووە، ئەگەرنا بایەخ و گرنگی خۆی لەدەست دەدا. مۆسیقا چەمکێکە کە هیچ کات ناوەڕۆک و ماهیەتی خۆی بەدەستەوە نادات. هەربۆیەش هەمووان پێی سەرسام دەبن و لەئاستیدا دادەمێنن و هەمووان دووچاری سەرسوڕمانێکی بێ وێنە و دڵبزوێن دەکات. من بێ گومانم کە ژیان بەشێوەی مرۆڤانە بە مۆسیقاوە بەستراوەتەوە. واتە ئەوە مۆسیقایە وای کردووە کە زیندووبوون ڕواڵەت و ماهیەتی ژیانی مرۆڤانە بە خۆیەوە بگرێت.

لێرەدا با هەڵوێستەیەکیش لەسەر تێڕوانینی مرۆڤەکان بۆ مۆسیقا و چۆنیەتی کەڵک لێ وەرگرتن بکەین، چونکە هەروەک دەزانین زۆربەی خەڵکانی ڕەمەکی گوێ بۆ مۆسیقا هەڵناخەن، بەڵکو تەنیا دەیبیستن. ئەم وتەیە خۆی جێی سەرنجە بەو مانایە کە گوێ هەڵخستن بە مانای بیرکردنەوە و سەرنجدانە و بیستنیش حاڵەتێکە لە ڕووی ناچارییەوە. واتە گوێ هەڵخستن بۆ دەرک کردنیەتی و بیستنیش بەرگوێ کەوتنێکی بەڕێکەوت و ناچارانەیە، یان دەکرێ بڵێین کە گوێ هەڵخستن پرۆسەیەکە هاوڕێ لەگەڵ بیرکردنەوە و تێڕامان، بەڵام بیستن حاڵەتێکی نائیرادییە کە دەکرێ هیچ شتێکی لەپشتەوە نەبێت، لەڕاستیدا دەبێ گوێگرتن لە مۆسیقا لەگەڵ ورووژاندنی کۆمەڵێک پرسیاری تەماوی، لەگەڵ هەست کردن بە کۆمەڵێک چرکەی نامۆ و غەریب هاوکات بێت.

دەستەواژەی «من گوێ بۆ هەموو مۆسیقایەک دەگرم» زاراوەیەکی بێ بنەما و بێ تێفکرین و گەمژانەیە کە خودی خاوەنەکەشی لەوە تێناگات کە گوێ لەچی دەگرێت. لە ڕاستیدا دەبێ مرۆڤ گوێ بۆ مۆسیقایەک هەڵبخات کە «چرکەی مۆسیقایی» لەلای دروست بکات. ئەوەی کە گوایە گوێ بۆ تەواوی مۆسیقییەکان ڕادەگرێت کەسێکە کە نە خاوەنی هەستی چێژوەرگرتنە تا چێژی لێ وەرگرێت، نە خاوەنی ئەندێشە و فیکرێکی پتەوە، تاکو چرکەی مۆسیقایی لەلا بخولقێت. هەر بۆیەش ئەم گوتەیە، گوتەیەکی کوشندە و ترسناکە کە نەک هەر بنەمایەکی فیکری و مەعریفی نییە، بەڵکو لەڕاستیدا لە بێ فیکری و سەرلێشێواوییەوە سەرچاوە دەگرێت. سەرلێشێواوی بەو مانایە کە کەسی گوێگر توانایی هەڵسەنگاندن و لێک جیاکردنەوەی هیچ چەشنە هونەرێکی تێدا بەدی ناکرێت. ئەو کەسەی کە ئاماژە بەم زاراوەیە دەکات کەسێکە لە بەرانبەر لێشاوی مۆسیقای بێ کەڵکدا چۆکی داداوە و خۆی بەدەستەوە داوە و بۆتە مرۆڤێکی بێ دەسەڵات کە توانایی هیچ جۆرە ئاڵوگۆڕێکی تەنانەت لەژیانی ڕۆژانەشیدا نییە، چونکە هونەر بەگشتی و مۆسیقا بەتایبەتی دژکردەوەیەکە لە هەمبەر کەموکوڕی و حەسرەتەکانی ژیان.